

8.17. Calamiteitenplan viswater

Een standaard aanpak bij vissterfte bestaat niet. Per regio verschilt de werkwijze en komen verschillende instanties en organisaties in actie. Paraat staan wanneer vissen in nood zijn, is bij uitstek een terrein waarop betrokken partijen en beheerpartners een gezamenlijke aanpak kunnen ontwikkelen.

Meestal zijn het sportvissers of direct omwonenden die alarm slaan bij een calamiteit. Sportvissers signaleren vaak al een verdachte situatie of een (dreigende) vissterfte. Ze zijn immers vaak aan of op het water aanwezig en direct betrokken bij de visstand.

De meeste waterschappen hebben een alarmnummer dat 24 uur per dag kan worden gebeld om gesignaleerde waterkwaliteitsproblemen door te geven (<https://meldpuntwater.nl>). Ook sommige hengelsportorganisaties hebben een speciale meldlijn. In veel gevallen treedt de waterbeheerder direct op om het probleem aan te pakken. De beheerder neemt na de melding poolhoogte, doet zuurstofmetingen en neemt watermonsters. Het waterschap neemt niet altijd op eigen houtje noodmaatregelen zoals beluchting en doorspoeling, maar speelt vaak wel een coördinerende rol.

In stedelijk gebied komen meldingen van vissterfte vaak binnen bij de gemeente. Sommige gemeenten nemen zelf actie, anderen verwijzen door naar andere instanties. De gemeente (gemeentewerken of reinigingsdienst) is verantwoordelijk voor de afvoer van dode vissen naar een destructiebedrijf, buiten

de bebouwde omgeving wordt dit vaak verzorgd door de waterbeheerder zelf. Een aantal gemeenten schakelt de dierenambulance in om levende vissen over te zetten of dode vissen af te voeren. De brandweer speelt vaak een in het oog springende rol om met blusmiddelen zuurstof in het water te brengen. In de praktijk komen vrijwilligers van hengelsportverenigingen vaak spontaan in actie om ademende vissen over te zetten naar ander water. Overigens is formeel alleen de eigenaar of de huurder van het visrecht gemachtigd dit te doen. Een aantal hengelsportorganisaties heeft een draaiboek op de plank liggen om zelf op te treden bij calamiteiten.

Draaiboek

Een draaiboek of noodplan werkt het meest efficiënt, als deze niet eenzijdig is opgesteld door één partij. Betrokkenen bij een vissterfte zijn bijvoorbeeld hengelsportverenigingen (visrechthebbende of gemachtigde), gemeentelijke diensten (beheerder van gemeentelijk water), waterschap (waterkwaliteits- en -kwantiteitsbeheerder), opsporingsambtenaren milieu en water, (milieu)politie, brandweer, dierenambulancedienst en GGD (volksgezondheid).

Een protocol kan globaal bestaan uit:

- Een belijst van meldnummers, contactpersonen en instanties die ingelicht dienen te worden.
- Een overzicht met bevoegdheden en afspraken: wie doet wat? Wie is verantwoordelijk voor welk water?
- Een overzicht van beschikbare hulpmiddelen.
- Een plattegrond met het lokale en regionale watersysteem + locaties van riooloverstorten en andere risicovolle locaties (industrie).
- Achtergrondinformatie over herkenning van vissterften, oorzaken en maatregelen.
- Afspraken over rapportage en informatievoorziening achteraf.

Noodmaatregelen

Welke maatregelen worden getroffen om vissen in nood te redden, hangt af van de oorzaak, de plaatselijke situatie en de mogelijkheden die ter beschikking staan. De onderstaande maatregelen (doorstroming, beluchting, vis overplaatsen) zijn vooral van toepassing op calamiteiten waarbij het zuurstofgehalte gevaarlijk is gedaald.

Doorspoelen

Een nog voortdurende lozing van verontreinigende stoffen dient zo mogelijk direct te worden stopgezet. Door bijvoorbeeld het zuurstofarme water te vermengen met water van elders, kunnen vissen weer van zuurstof worden voorzien. Natuurlijk moet het toegevoerde water zelf wel voldoende zuurstof bevatten. Een nadeel van doorspoelen is dat de verontreiniging zich over een grotere oppervlakte verspreidt. Verdunning of doorstroming met schoon water kan ook bij andersoortige verontreinigingen of afwijkingen in de waterkwaliteit worden toegepast (pH-

afwijking, toxische stoffen). Ook hier bestaat het risico dat vergiftigd water zich door het systeem verspreidt.

Beluchten

Indien doorstroming niet mogelijk of ongewenst is, dan kan lokaal beluchten bij zuurstofproblemen een remedie zijn. Veelal wordt de brandweer ingeschakeld, die water oppompt en bijvoorbeeld met een waterkanon verneveld als een fontein weer terugspuit. Het is een effectief middel, al zal vooral de bovenlaag van het water zuurstofrijker worden. Het opzuigen van water kan zorgen voor enige circulatie in het water, maar heeft als risico dat de bodembagger in beroering komt en zuurstofverbruikende processen op gang komen. Er zijn speciale beluchtingsapparaten, die in combinatie met generatoren luchtballen in het water blazen, bijvoorbeeld via een stelsel van geperforeerde buizen of drijvers.

Overzetten

Eventueel kunnen nog ademende vissen naar ander water worden overgebracht. Er kan een volgorde in het transport van soorten worden aangebracht, waarbij de meest kwetsbare soorten, zoals de roofvissen snoek, baars en snoekbaars voorrang krijgen boven brasems en blankvoorns.

Wanneer een calamiteit specifiek is voor één soort (bijvoorbeeld karper) moet eerst zekerheid worden gekregen over de oorzaak. Er zijn de afgelopen jaren regelmatig sterftes opgetreden waarbij alleen karper door een onbekende ziekte werd getroffen. Het

overzetten van mogelijk zieke dieren naar andere wateren kan in dit geval de problemen over een groter gebied verspreiden. Vanwege het gevaar van besmetting en met het oog op de volksgezondheid dienen dode vissen na een calamiteit (door het waterschap of de gemeente) te worden afgevoerd en vernietigd.

Bij wintersterfte

Naast de reeds genoemde maatregelen kan bij wintersterfte worden getracht om het ijs zoveel mogelijk vrij te houden van sneeuw. Daarbij kan verstoring door bijvoorbeeld schaatsers zoveel mogelijk worden beperkt, al zal dat geen populaire maatregel zijn. Het slaan en openhouden van wakken in combinatie met beluchting kan helpen om het zuurstofgehalte (plaatselijk) omhoog te brengen. Het zuurstofniveau kan echter weer dalen als teveel vissen en vogels zich verzamelen rond het wak.

Samen vissterfte voorkomen

Om niet bij herhaling 'verrast' te worden door een noodsituatie, zal uiteindelijk aandacht uit moeten gaan naar een structurele verbetering van het watermilieu en de preventie van vissterfte. Ook het duurzaam voorkomen van vissterfte is een zaak van goede afstemming en samenwerking tussen verschillende beheerpartners en andere betrokkenen.

Calamiteiten kunnen de directe aanleiding zijn om, in overleg tussen waterbeheerder, gemeente en visrechthebbende, knelpunten voor de waterkwaliteit aan te pakken. Gemeenten zijn als rioolbeheerder verplicht om

maatregelen te nemen op rioleringsgebied, zoals vervanging en renovatie van slechte riolering, aansluiten op de riolering van panden in het buitengebied en aanpak van de vuiluitworp door overstorten.

Voor een riooloverstort is een lozingsvergunning nodig. Maar de waterbeheerder blijft hoe dan ook verantwoordelijk voor de kwaliteit van het oppervlaktewater. Gelukkig neemt het aantal lozingspunten de laatste jaren af. Een volledige sanering van de overstorten is praktisch niet haalbaar. Nog altijd negentig procent van alle rioolstelsels in Nederland is een gemengd riool.

Voor de visrechthebbende is het zaak de conditie van vissen in de gaten te houden en verslechtingen te signaleren. Een gezonde visstand kan periodiek verslechterende milieuomstandigheden beter aan dan een ongezonde, en is minder vatbaar voor ziekten. Dat betekent onder meer een verantwoord uitzetbeleid, vooral in kwetsbare wateren.

Uiteindelijk zijn structurele maatregelen nodig in de sfeer van inrichting en beheer. Ingrepen en voorzorgsmaatregelen die de visstand minder kwetsbaar maken of snel herstel mogelijk maken zijn onder meer:

- (Plaatselijk) baggeren en uitdiepen; de hoeveelheid organisch bodemmateriaal neemt af, en er ontstaat meer watervolume en diepte voor vissen, onder andere als winterhabitat.
- Voorkomen van invallen van vuil en blad van de oever; beplanting terugsnoeien en zoveel mogelijk gevallen blad ruimen.
- Creëren van paaiplaatsen en zomerhabitat voor een evenwichtige visgemeenschap en een vlot herstel na sterfte.
- Zorgen voor een goede doorstroming (aankomst en afvoer) van schoon water.

Voor vissen is een situatie ideaal waarbij kleine wateren deel uitmaken van een groter stelsel van wateren, zodat uitwisseling mogelijk is. Belangrijk is ook dat bij iedere ingreep in en rond het water de consequenties voor vissen in ogenschouw worden genomen.

Voorbeeld draaiboek vissterfte

De hengelsportvereniging en het waterschap werken samen om adequaat op te treden bij vissterfte in onze wateren. Waar nodig betrekken wij de gemeente en derden. Onze aanpak bij een melding van (dreigende) vissterfte is als volgt.

1. Bezoek locatie

Zodra er een melding binnen komt over dreigende vissterfte (dode vissen, vissen die naar zuurstof happen, zieke vissen) wordt de betreffende locatie bezocht door de coördinator van ons calamiteitenteam. Deze schat in of er sprake is van een dreigende vissterfte, wat hiervan de mogelijke oorzaak is en of het nog mogelijk en wenselijk is vissen te redden.

2. Contact waterschap bij dode vis en waterkwaliteitsproblemen

Indien er al dode vis aanwezig is en/of een waterkwaliteitsprobleem wordt vermoed (zuurstoftekort, vergiftiging), wordt direct het waterschap gebeld, dat zo snel mogelijk zal onderzoeken wat de oorzaak is en zal ingrijpen om het probleem te verhelpen (o.a. beluchten, doorspoelen). De federatie kan worden benaderd voor nader advies of om te ondersteunen met materialen.

Dode vissen worden zo snel mogelijk uit het water verwijderd door - of in opdracht van het waterschap. Wanneer sprake is van water in eigendom of van speciale afspraken, kan het zijn dat de hengelsportvereniging zelf verantwoordelijk is voor het verwijderen van dode vis.

3. Redden vis

Het calamiteitenteam zal op locatie bepalen of en hoe de aanwezige vissen in nood kunnen worden gered. Omdat er bij dreigende vissterfte al sprake is van ernstig verzwakte vis, kan een dergelijke reddingspoging gepaard gaan met sterfte van vissen, die al te verzwakt zijn om bijvoorbeeld een overplaatsing naar ander water te overleven. Het calamiteitenteam doet haar uiterste best dit zoveel mogelijk te voorkomen.

3a. Redden is niet altijd de beste oplossing

In sommige gevallen kan zelfs worden besloten geen reddingspogingen te ondernemen, om verdere versterking van het water en de vis alleen maar zal leiden tot meer sterfte. Hiertoe wordt vooral besloten wanneer de waterkwaliteit op korte termijn kan worden verbeterd door het water bijvoorbeeld met schoon water van elders door te spelen.

3b. Voorkomen verspreiding van visziekten

In geval van visziekte zullen dode en ernstig verzwakte exemplaren uit het water worden verwijderd. Hiermee wordt getracht verdere verspreiding van de ziekte te voorkomen. Zieke vis kan niet elders worden uitgezet, omdat de ziekte zich hierdoor verder zal verspreiden. Verwijderde zieke en dode vis zal - indien nodig - zo snel en pijnloos mogelijk worden gedood en vervolgens worden vernietigd. Hiermee wordt getracht verdere verspreiding van de ziekte te voorkomen. *Bij de uitvoering van onze werkzaamheden doen wij ons uiterste best om zo zorgvuldig mogelijk om te gaan met de vis.*

3c. Waar gaat de vis naartoe?

Wanneer wordt besloten om "flauwe" vis te redden, zal moeten worden besloten waar deze verzwakte vis naartoe moet. Bepaal vooraf een 'uitzetwater' in de buurt met goede milieu-omstandigheden en stem dit - indien relevant - vooraf met de betreffende visrechter af! Zorg dat de vis zo snel mogelijk wordt vervoerd in teilen met schoon, zuurstofrijk water. Let erop dat kwetsbare (grote) vissen (snoek, snoekbaars, karper) het eerst worden gered.

4. Hygiëne

Voor zowel de vrijwilligers als de vis is hygiënisch werken belangrijk. Er wordt gewerkt met handschoenen en schone materialen. Bij ziekte wordt geen vis vervoerd en na een reddingsactie worden alle materiale grondig gereinigd en - bij voorkeur in de zon - goed gedroogd. Direct contact met vis en water worden zoveel mogelijk vermeden.

5. Risico's

Bij alle werkzaamheden staat de veiligheid van de vrijwilligers voorop. Schat dus vooraf goed in hoe diep het water is. Er wordt alleen vanaf of direct voor de kant gewerkt om risico's voor zowel de vrijwilligers als de vis (opwoeling bagger!) te beperken. De vrijwilligers werken met handschoenen en direct contact met water en vis wordt zoveel mogelijk vermeden. De vrijwilligers dienen altijd via de vereniging te zijn verzekerd in geval van schade of ongeval.

6. Voorlichting en publiciteit

Een reddingsactie van vissen laat zien dat de sportvisserij en het waterschap de zorg voor de visstand delen. Het is in beginsel een positieve actie, maar er kunnen ook negatieve reacties zijn ("ze maken het alleen maar erger, ze nemen alleen de grote vis mee, etc."). Het is daarom belangrijk om de omgeving goed te informeren. Een geslaagde actie is ook een mooie kans om de publiciteit (website, social media, pers) te zoeken. Benadruk hier je zorg voor de vis, het succes van de actie en de goede samenwerking! Soms (bijv. visziekte) zul je ook moeten uitleggen waarom het beter is om niets te doen.

7. Rapportage, evaluatie en nazorg

Wanneer in een viswater een calamiteit optreedt, is de eerste zorg het voorkomen van verdere schade en redden van de vis. Omdat een calamiteit bijna altijd het gevolg is van een onderliggend probleem – bijv. slechte milieu-omstandigheden, vervuiling, achterstallig onderhoud, overbezetting – is het zaak om de **oorzaak** van de opgetreden calamiteit goed te evalueren. Samen met het waterschap kan daarna worden bekeken hoe een dergelijke calamiteit voortaan kan worden voorkomen.

Ook is het belangrijk om het functioneren van het calamiteitenteam zelf, de bereikbaarheid, de samenwerking met derden en bijvoorbeeld de informatie aan de omgeving en de pers te evalueren. Heeft iedereen zijn taken naar verwachting kunnen vervullen? Verliep de onderling communicatie goed? Waren de beschikbare materialen voldoende geschikt? En: hoe kunnen we het straks *nóg* beter doen?

7a. Nazorg: voorkomen is beter

Om met name in gevoelige wateren (met een dikke baggerlaag, kroos of riooloverstort) vissterfte door zuurstofgebrek te voorkomen, is het verstandig om maandelijks - en bij dreigende problemen wekelijks - het zuurstofgehalte te meten en vast te leggen. Bij zuurstofgehalten lager dan 3 mg/l kan in overleg met het waterschap al beluchting worden verwogen.

Het calamiteitenteam

Het calamiteitenteam van de HSV bestaat uit een coördinator, die eerste aanspreekpunt is om direct na melding van vissterfte - in samenspraak met het bestuur - samen met vrijwilligers de locatie te bezoeken en de toestand te beoordelen. De secretaris van de HSV is de achtervang in geval de coördinator niet beschikbaar is.

De coördinator besluit en handelt altijd in overleg met het bestuur - en vaak het waterschap - hoe moet worden opgetreden. De coördinator besluit hoeveel en welke vrijwilligers worden opgeroepen en stuurt het team aan.

Materialen

Het calamiteitenteam beschikt over voldoende waadbroeken, geschikte schepnetten, grote kuipen (80 liter) om de vis in te verzamelen, emmers en een auto met trekhaak en aanhanger om de vis in te vervoeren. Geschikte schepnetten zijn voldoende sterk en groot om ook grote vissen uit de bagger te scheppen. Hiertoe dient het net over een stevige bovenkant te beschikken. Inklapbare landingsnetten hebben een soepele bovenkant, die hiervoor ongeschikt is.

Contactpersonen of -diensten

- HSV:

Naam:
 Functie: Coördinator calamiteitenteam
 Telefoon:
 Email:

- HSV:

Naam:
 Functie: Secretaris bestuur HSV.
 Telefoon:
 Email:

- HSV:

Naam:
 Functie: Vrijwilliger calamiteitenteam
 Telefoon:
 Email:

- HSV:

Naam:
 Functie: Vrijwilliger calamiteitenteam
 Telefoon:
 Email:

- Federatie:

Naam:
 Functie: Verenigingsadviseur
 Telefoon:
 Email:

- Waterschap

Naam:
 Functie:
 Telefoon:
 Email:

- Gemeente:

Naam:
 Functie:
 Telefoon:
 Email:

Basiskennis

De coördinator beschikt tenminste over alle relevante, voor de HSV beschikbare informatie omtrent vissterfte, visziekte en andere mogelijk optredende calamiteiten in het viswater.

Deze zijn als **infobladen** te downloaden van de online Verenigingsservice van Sportvisserij Nederland:

- Ecologie van zoetwatervissen
- Vissen en zuurstof
- Vissen en zout
- Waterplanten en vis
- Vissterfte
- Calamiteitenplan viswater
- Wintersterfte
- Zomersterfte
- Zomer, zuurstof en vissterfte
- Visziekten
- Sportvisserij en aalscholvers
- Kunstmatige schuilplaatsen voor vis
- Verantwoord vis uitzetten
- Beheer van hoogbezette karpervijvers
- Karperbeheer = keuzes maken
- Aanpak waterplantenoverlast
- Mengen en beluchten
- Visvriendelijk baggeren

Bij voorkeur heeft de coördinator een **korte training** gevolgd in het herkennen en beoordelen van calamiteiten. Deze training kan in samenwerking met een hengelsportfederatie worden verzorgd door Sportvisserij Nederland. Sommige federaties beschikken voor de federatieve wateren over een eigen calamiteitenteam.

Federatief calamiteitenteam Fryslân